

กระบวนท่ารำในเพลงโคราช

Dance Pattern in Pleng Korat

รัตติกกร ศรีชัยชนะ^{1,*} และ สุภาวดี โพธิเวชกุล²
Rattikorn Srichaichana^{1,} and Supavadee Potiwetchakul²*

ABSTRACT

This thesis, Dance Pattern in Pleng Korat, has been conducted in order to study history, composition, process and pattern in Pleng Korat, and how to conserve and promote Pleng Korat in the present day. This research data has been gathered through paper work, interview and observation. The research data collection and analysis is also presented

The thesis analysis has found that Pleng Korat is the local performance of Nakhon Ratchasima province which has its own unique performance and language. Nowadays, the original performance of Pleng Korat has begun to change due to the changing times and the needs of the audience. Besides the art of singing, there is the art of dancing during the performance as well. It has been shown that, now, there are 7 dance patterns in Pleng Korat, which are divided into 4 main dance patterns; Taa Chang Tiem Mae, Taa Joge, Taa Yong and Taa Plaa Lai phan Phuang, and 3 receiving role dance patterns; Taa Pak Lak, Taa Prajan baan and Taa Yaang Saam Kum. Other the main dance patterns and the receiving role dance patterns, there are Taa Rum Tii Bote and other dance movements in the dance patterns in Pleng Korat.

Currently, Pleng Korat has been supported, conserved and promoted more and more by both the government and private sections through various events. Moreover, the local artists themselves have important role and participation in promoting Pleng Korat by teaching and educating Pleng Korat to the new generations in order to maintain it for the people of Nakhon Ratchasima province.

Keywords : Dance Pattern, Pleng Korat

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา กรุงเทพฯ 10300
M.F.A. Student in Proforming Arts Program, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300, Thailand.

² คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา กรุงเทพฯ 10300
Faculty of Fine and Applied Arts, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300, Thailand.

*Corresponding author, e-mail: maprang-501@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง กระบวนทำรำในเพลงโคราช มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติ องค์ประกอบการแสดงและขั้นตอนการแสดง 2) กระบวนทำรำในเพลงโคราช และ 3) แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราชในปัจจุบัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ศึกษาจากศิลปินอาวุโสที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและมีบทบาทในการแสดงเพลงโคราชในปัจจุบัน

ผลการวิจัย พบว่า เพลงโคราช เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมาที่มีรูปแบบการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในด้านการใช้ภาษา ปัจจุบันรูปแบบการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและความต้องการของผู้ชม นอกจากศิลปะของการร้องแล้วเพลงโคราชยังมีศิลปะของการรำประกอบการแสดงอีกด้วย การใช้ทำรำประกอบการแสดงเพลงโคราช พบว่า มี 7 ท่า แบ่งออกเป็นท่ารำหลักมีทั้งหมด 4 ท่า ได้แก่ ท่าช้างเทียมแม่ ท่าจิก ท่าย่อง ท่าปลาไหลพันพวง ท่ารำรับระหว่างร้อง มีจำนวน 3 ท่า ได้แก่ ท่าปักหลัก ท่าประจัญบานและท่าอย่างสามชუმ นอกเหนือจากท่ารำหลักและท่ารำรับระหว่างร้องแล้วยังมีท่ารำตีบทและการเคลื่อนไหวที่ประกอบอยู่ในกระบวนท่ารำเพลงโคราช ปัจจุบันได้มีการสนับสนุน และอนุรักษ์ส่งเสริมการแสดงเพลงโคราชมากขึ้น ทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน โดยการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการเผยแพร่การแสดงเพลงโคราชหรือแม้แต่ตัวศิลปินเอง ก็ได้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการเผยแพร่เพลงโคราชโดยการเข้าไปสอนและให้ความรู้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงเพลงโคราชให้คงอยู่คู่กับจังหวัดนครราชสีมาต่อไป

คำสำคัญ : กระบวนท่ารำ เพลงโคราช

บทนำ

เพลงโคราช เป็นศิลปะการแสดงเพลงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนครราชสีมาเป็นเวลายาวนาน แต่จะเกิดขึ้นเมื่อไหร่และมีความเป็นมาอย่างไรไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด มีแต่เพียงเรื่องราวเล่าขานบอกต่อกันมาว่า ในสมัยที่ท้าวสุรนารีหรือคุณหญิงโมมีชีวิตอยู่นั้น ท่านชอบเพลงโคราชมาก (วีระ เลิศจันทิก. 2541:2) ด้วยเหตุนี้จึงพบว่ามีผู้ว่าจ้างศิลปินเพลงโคราชไปแสดงในการแก้บน ณ บริเวณอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเสมอ การแสดงเพลงโคราชนั้นนับเป็นการแสดงที่นิยมมากในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น เพลงโคราชจัดเป็นมหรสพที่สามารถเล่นได้ในงานทั่วไป เช่น งานโกนจุกงานบวชนาค งานทำบุญฉลองโบสถ์ งานประจำปี การร้องแก้บน การร้องในงานพิธีสำคัญต่างๆ และงานศพ เป็นต้น หรือนำไปร้องเล่นสนุกๆ ระหว่างการทำงานโดยทั่วไป

ลักษณะของการแสดงเพลงโคราชเป็นการร้องประกอบการวาดลวดลายด้วยท่าทางการรำเป็นสำคัญโดยมีเนื้อหาที่ร้องเกี่ยวกับเรื่องทั่วไปในชีวิตประจำวัน และการร้องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินเป็นเรื่องราวอย่างนิทาน เช่น นิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก วรรณกรรมพื้นบ้าน และเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เป็นต้น กระบวนกลอนเพลงที่ร้องนับเป็นศิลปะที่สำคัญมีความโดดเด่นในด้านการเล่นสัมผัสในเพลงร้อง ทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ และมีเอกลักษณ์เฉพาะในการร้องว่า “ไช ชะ ชะ ชี ชาย...” ผู้ร้องเพลงโคราชเรียกว่า “หมอลง” ซึ่งเป็นทั้งศิลปิน กวีพื้นบ้านและเป็นผู้มีบทบาทหลักบนเวที

ความสำเร็จของเพลงโคราชนอกเหนือจากวิธีการร้องและคำกลอนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะแล้ว เพลงโคราชยังมีศิลปะการแสดงที่สำคัญอย่างอื่นรวมอยู่ด้วย ได้แก่ ศิลปะของการรำ ซึ่งถือว่าเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการ

การแสดงเพลงโคราช ลักษณะท่าร่ำที่ใช้ในการแสดงเพลงโคราชและสืบทอดมาถึงปัจจุบันนั้น มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การใช้ท่าร่ำในเพลงช้า เช่น ท่าปลาไหลพันพวง และท่าช้างเทียมแม่ เป็นต้น การใช้ท่าร่ำในเพลงเร็ว ได้แก่ ท่ายองท่าจิก และท่าประจัญบาน เป็นต้น ลักษณะเด่นที่นับว่าเป็นลักษณะพิเศษของการเคลื่อนไหวร่างกายในการร่ำรำที่ไม่เหมือนเพลงพื้นบ้านในแบบอื่น คือ ผู้แสดง มักใช้การขย่มตัวในการรำเคลื่อนไหวและการรำอยู่กับที่ ซึ่งในปัจจุบันท่าร่ำและวิธีรำในการแสดงเพลงโคราชเหล่านี้ยังไม่มีการศึกษาและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน เป็นเพียงการถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะและสืบทอดต่อเนื่องกันมาเช่นนี้จากรุ่นต่อรุ่น ซึ่งอาจมีผลทำให้ท่าร่ำเหล่านี้จะจัดกระจายและสูญหายไปได้ในที่สุด

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ การแสดงเพลงโคราชเป็นการแสดงที่ไม่มีดนตรีประกอบเช่นเดียวกับการแสดงอื่นๆ โดยทั่วไป แต่ผู้ชมจะสนุกสนานไปกับเนื้อร้องและทำนองที่มีหลากหลายตามที่ศิลปินเพลงโคราชร้องดำเนินเรื่องไปตามเนื้อหาจนจบ โดยมีการปรบมือให้จังหวะเป็นระยะๆ เท่านั้น

ในด้านการแต่งกายของหมอลำเพลงโคราชมีลักษณะคล้ายการแต่งกายในการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง คือ หมอลำเพลงทั้งหญิงและชายนุ่งโจงกระเบนแบบเดียวกัน ต่างกันที่หมอลำเพลงชายสวมเสื้อคอกลมแขนสั้นไม่จำกัดสี มีผ้าขาวม้าคาดเอว หรือที่ภาษาโคราชเรียกว่า ใช้ผ้าขาวม้าเคียนพุง ส่วนหมอลำเพลงหญิงสวมเสื้อรัดรูปไม่มีปก แขนสั้น (ถาวร สุบงกช และคณะ. 2536:42) แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการแสดง สื่อบันเทิงสมัยใหม่และมหรสพอื่นๆ เข้ามาสู่สังคมเมืองโคราชอย่างต่อเนื่องและเป็นจำนวนมากนั้น ได้ทำให้ศิลปินการแสดงเพลงโคราชซบเซาและได้รับความนิยมน้อยลงลงไป ไม่มีผู้ว่าจ้างเหมือนแต่ก่อน หมอลำเพลงโคราชจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนอาชีพจากการแสดงเพลงโคราชไปประกอบอาชีพอื่นๆ ที่มั่นคงกว่า ส่งผลให้จำนวนหมอลำเพลงโคราชที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญมีจำนวนลดน้อยลงทุกที หรือแม้แต่ท่าร่ำที่ยังคงใช้กันอยู่เป็นประจำก็ไม่ได้มีการรวบรวมหรือจัดเป็นหมวดหมู่ ส่งผลให้หมอลำเพลงรุ่นหลังๆ ไม่รู้จักท่าร่ำที่สืบทอด

ต่อกันมา และแม้การแสดงเพลงโคราชที่ใช้ในการแก้บนที่ทำการแสดงอยู่เป็นประจำ ณ บริเวณลานอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ซึ่งถือเป็นสถานที่ที่อยู่ใจกลางเมือง มีผู้คนผ่านไปมาเป็นจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว หรือ คนในท้องถิ่นก็ตาม แต่กลับไม่มีใครหยุดชมหรือให้ความสนใจการแสดงเพลงโคราชมากเท่าที่ควร เหตุนี้จึงทำให้การแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมได้ถูกกระแสนิยมทำให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงไป จึงเป็นเหตุให้หมอลำเพลงโคราชรุ่นใหม่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชมตามยุคสมัย เช่น การนำดนตรีสากลเข้ามาผสมผสานกับการร้องเพลงโคราช เรียกกันว่า “เพลงโคราชชิง” มีการแทรกการร้องเพลงลูกทุ่งหรือเพลงสมัยนิยมตามคำร้องขอของผู้ชม รวมไปถึงระยะเวลาที่ใช้แสดงก็สั้นลงด้วย กล่าวคือแต่เดิมการแสดงเพลงโคราชนั้นจะแสดงตั้งแต่หัวค่ำจนถึงรุ่งสาง แต่ในปัจจุบันการแสดงเพลงโคราชจะเริ่มแสดงเวลาประมาณสองทุ่มและจบประมาณเที่ยงคืนเท่านั้น และเมื่อระยะเวลาในการแสดงสั้นลงลำดับขั้นตอนของการเล่นเพลงโคราชก็ลดลงเช่นกัน ทำให้กลอนเพลงบางประเภทไม่ได้ถูกนำมาร้อง เช่น เพลงเรื่อง เพลงชมธรรมชาติ เพลงชวน เป็นต้น หรือแม้แต่วิธีการแต่งกายก็มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม โดยเฉพาะการแต่งกายของฝ่ายหญิงที่ปรับเปลี่ยนให้มีสีสันสดใสและแบบที่แปลกไปจากเดิม

จากสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงได้มีการจัดโครงการและกิจกรรมมากมายเพื่อเป็นการรณรงค์ให้คนในจังหวัดนครราชสีมาหันมาสนใจในเพลงโคราชอีกครั้งไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นจากทางจังหวัด เช่น การประกวดหมอลำเพลงโคราชในงานวันฉลองชัยชนะท้าวสุรนารี เพื่อกระตุ้นให้เยาวชนรุ่นใหม่หันมาสนใจเพลงโคราชมากยิ่งขึ้น การปรับปรุงภูมิทัศน์เวทีการแสดงเพลงโคราช บริเวณอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ให้เป็นที่น่าสนใจและสะดุดตา รวมไปถึงการนำเพลงโคราชเข้ามาเป็นสื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ของทางจังหวัด เช่น สื่อรณรงค์การเลือกตั้ง การส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยจังหวัดแล้วสมาคมหมอลำเพลงโคราช ยังเป็นอีกหนึ่งหน่วยงานหนึ่งที่ได้

มีการส่งเสริมและเผยแพร่ โดยการออกไปสอนเพลงโคราช ในโรงเรียน การรับเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้ในกิจกรรม โครงการต่างๆ เพื่อหวังกระตุ้นปลูกจิตสำนึกปลูกฝังให้เด็ก และเยาวชนเห็นคุณค่าของเพลงโคราชพื้นบ้าน

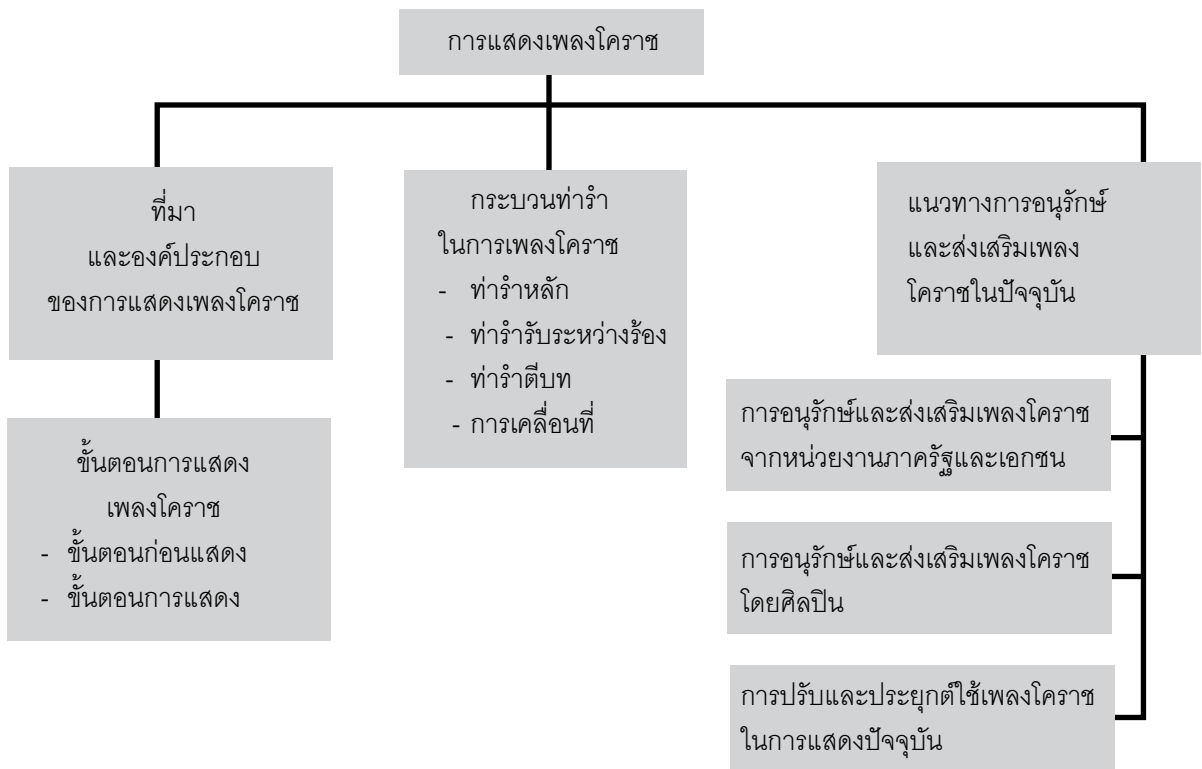
แต่การรณรงค์เหล่านี้ เป็นเพียงการประยุกต์ใช้เพลง โคราชในกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น งานประชาสัมพันธ์ หรือการเผยแพร่ให้เพลงโคราชยังคงอยู่ หากแต่ยังไม่มี การอนุรักษ์ เพลงโคราชแบบดั้งเดิมที่ประกอบด้วยศิลปะการ แสดงหลายแขนง อีกทั้งยังไม่มีการศึกษาวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำรำในเพลงโคราชมาก่อน

จากความสำคัญ และประเด็นปัญหาที่กล่าวไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ถึงรูปแบบกระบวนการ ทำรำในเพลงโคราช ได้แก่ รูปแบบของการร้องที่เป็น เอกลักษณ์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการทำรำที่ใช้ใน การแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมที่ยังคงกระจัดกระจาย

และยังไม่มีรวบรวมเป็นหลักฐานเชิงวิชาการ รวมไปถึง การดำรงอยู่ของเพลงโคราชในปัจจุบัน โดยการศึกษาจาก ศิลปินอาวุโส ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและยังคงมีบทบาท ในการแสดงเพลงโคราชในปัจจุบัน เพื่อนำไปเป็นแนวทาง ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน ศิลปะการแสดงเพลงโคราช ให้ดำรงอยู่คู่จังหวัดนครราชสีมา ต่อไปอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติ องค์ประกอบการแสดง และ ขั้นตอนการแสดงเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษากระบวนการทำรำในเพลงโคราช จังหวัด นครราชสีมา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลง โคราชในปัจจุบัน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) จัดทำขึ้นเพื่อใช้รวบรวมข้อมูล พื้นฐาน เพื่อนำไปสัมภาษณ์ กลุ่มผู้รู้ และ กลุ่มหมอลำเพลงโคราช ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแสดงเพลงโคราช

2. แบบสังเกต (Observation) ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึง องค์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดงเพลงโคราช กระบวนท่ารำในเพลงโคราช แนวทางการอนุรักษ์ และส่งเสริมเพลงโคราชในปัจจุบัน จากการสังเกตกลุ่มหมอลำเพลงโคราช โดยผู้วิจัยเข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงเพลงโคราช การชมการแสดงเพลงโคราช เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการแสดงเพลงโคราชและแนวคิดและทฤษฎีการแสดงเพลงโคราช

2. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.1 การรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) ด้วยการสัมภาษณ์ หมอลำเพลงโคราช ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแสดงเพลงโคราช เพื่อให้ทราบ ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบการแสดง ขั้นตอนการแสดงเพลงโคราช กระบวนท่ารำในการแสดงเพลงโคราชรวมถึงการดำรงอยู่ของเพลงโคราชในปัจจุบันโดยแบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ กลุ่มที่ 1 หมอลำเพลงโคราช สังกัดสมาคมเพลงโคราชที่มีประสบการณ์ในการแสดงเพลงโคราชมากกว่า 5 ปี และประกอบอาชีพการแสดงเพลงโคราชในอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ทั้งหมด จำนวน 20 คน กลุ่มที่ 2 ครูเพลงโคราชในจังหวัดนครราชสีมาที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการแต่งกลอนเพลงโคราชและขับเพลง รวมทั้งมีประสบการณ์ในการแสดงเพลงโคราชมากกว่า 20 ปี จำนวน 8 คน และกลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ นักวิชาการ ผู้บริหารงานวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ได้อาจจากการบันทึกการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วมมาถอดความ ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูล จัดแยกเป็นประเด็น และตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นโดยผู้วิจัย แล้วจึงนำกลับไปให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ กลุ่มหมอลำเพลงโคราชและกลุ่มนักวิชาการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้งนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วจึงนำผลที่ได้มาจัดทำรายงานวิจัย

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ศึกษาทั้งหมดทำการตรวจสอบข้อมูล เพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล รวมถึงประเมินคุณภาพของข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ โดยใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง และได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์เอกสารเพื่อให้เข้าใจและตีความข้อมูลที่รวบรวมได้โดยสรุปเป็นประเด็นเขียนบรรยายรายงานการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง ประวัติ องค์ประกอบ การแสดง และขั้นตอนการแสดงเพลงโคราช กระบวนท่ารำ แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราช

นำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ในการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยด้วยการสรุปผลและอภิปรายผลในแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยนำเสนอเป็นเอกสารรายงานการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ประวัติ องค์ประกอบและขั้นตอนการแสดงเพลงโคราช

1.1 ประวัติของเพลงโคราชไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด มีเพียงคำบอกเล่าต่อๆ กันมาว่าสมัยทำวสุรนารี เมื่อยังมีชีวิตอยู่ท่านชอบฟังเพลงโคราชมาก เพลงโคราชปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า นายหรี บ้านสวนข่า

มีโอกาสเล่นเพลงถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดถนนจอมสุรางยาตรในปี 2456 และเริ่มมีงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี มาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ก็มีการเล่นเพลงโคราชที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีมาจนถึงปัจจุบัน ขณะนี้เพลงโคราชได้ตั้งเป็นคณะเพื่อความสะดวกในการจัดแสดงตามที่เจ้าภาพต้องการและมีการเล่นเพลงโคราชแก่นที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นประจำ

1.2 องค์ประกอบของเพลงโคราช ในปัจจุบันที่สำคัญ ได้แก่ ผู้แสดง ภาษาที่ใช้ในการร้อง บทร้องหรือกลอนเพลงโคราช ท่ารำการแต่งกายของหมอลำเพลงโคราช และสถานที่เล่นเพลง

1.3 ขั้นตอนการแสดงเพลงโคราชในปัจจุบันจะแบ่งเป็น ขั้นตอนก่อนแสดงและขั้นตอนการแสดง ขั้นตอนก่อนแสดงก็จะเป็นการเตรียมความพร้อมในเรื่องของการการแต่งกาย และการไหว้ครู ส่วนขั้นตอนการแสดงเมื่อหมอลำเพลงโคราชชายขึ้นเวทีเรียบร้อยแล้ว จะมีขั้นตอนในการเล่นเพลงตามลำดับ ได้แก่ เพลงประกาศ เพลงเชิญ เพลงท่วง (ทักท้วง) เพลงถามข่าว เพลงขอภัย เพลงไหว้ครู เพลงหากิน เพลงเปรียบ เพลงเกี้ยว เพลงชวน เพลงเรื่อง เพลงเกี้ยวแกมจาก เพลงปลอบ เพลงจาก เพลงคร่ำครวญ เพลงให้พรและเพลงลา

การแสดงเพลงโคราชในสมัยปัจจุบันอาจมีการปรับเปลี่ยนลำดับขั้นตอนในการเล่นเพลงไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาที่ได้ตกลงไว้กับทางเจ้าภาพรวมถึงความถนัดในการว่าเพลงของหมอลำแต่ละคน ซึ่งก็มีความถนัดที่ต่างกัน บางคนก็ถนัดว่าเพลงเกี้ยว บางคนก็ถนัดว่าเพลงเรื่อง เป็นต้น ทำให้ลำดับขั้นตอนการแสดงของแต่ละคณะอาจจะแตกต่างกัน นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการแสดงอื่นๆเข้ามาแทรกเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ ให้ผู้ฟังคลายความล้าจากการฟังหรือแทรกเพื่อทำตามคำขอของผู้ฟังผู้ชมก็ได้ เช่น มุขตลก แทรกลำตัด เพลงข่อย หมอลำ เพลงลูกทุ่ง แผล เป็นต้น ขณะนี้มีการแสดงดนตรีประกอบการว่าเพลงโคราช มีหางเครื่อง เรียกว่า โคราชประยุกต์ ตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. กระบวนท่ารำในเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา ท่ารำ ในการเล่นเพลงโคราชถือเป็นศิลปะการแสดงอีกอันหนึ่งที่ดึงดูด ใจ สร้างความสนุกสนานแก่ผู้ชมอย่างมาก หมอลำเพลงจะรำเป็นคู่เพื่อยั่วเย้าฝ่ายตรงข้ามหรือเพื่อความสนุกสนาน ท่ารำของหมอลำเพลงแต่ละคนมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความสามารถและทักษะของแต่ละคน แต่ส่วนใหญ่หมอลำเพลงผู้หญิงจะมีท่ารำสวยงามกว่าหมอลำเพลงผู้ชาย จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่มีข้อมูลเกี่ยวกับท่ารำเพลงโคราช รวมทั้งการเก็บข้อมูลจากกลุ่มหมอลำเพลงที่มีประสบการณ์ในการแสดงเพลงโคราชมากกว่า 20 ปี จำนวน 8 คน ทำให้พบว่า ปัจจุบันนี้ มีท่ารำที่ใช้ในการแสดงเพลงโคราช ดังนี้ ท่าช้างเทียมแม่ ท่าปลาไหลพันพวง ท่ายอง ท่าจิก ท่าประจัญบาน ท่าอย่างสามชุก และท่าปักหลัก ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วได้ข้อสรุปดังนี้

ท่ารำหลักที่หมอลำเพลงนำไปใช้ในการแสดงเพลงโคราชทุกคน ได้แก่ ท่าช้างเทียมแม่ ท่าปลาไหลพันพวง ซึ่งทั้งสองท่านั้นเป็นท่ารำดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่โบราณและได้รับการถ่ายทอดมาจากครูเพลง ท่าช้างเทียมแม่มีลักษณะคือฝ่ายหญิงจะยืนเยื้องหน้าฝ่ายชายเกือบทัดกันมือทั้งสองฝ่ายจะรำซ้อนขึ้นและลงพร้อมกัน พร้อมกับจะใช้เท้าข้างเดียวกันก้าวไปข้างหน้า 3 ก้าวถอยหลัง 3 ก้าว ขณะทำถึงพื้นก็หย่อนเข่าขึ้นลงพร้อมๆ กันแล้วฝ่ายชายก็จะหันเข้าไปอยู่ข้างหน้าฝ่ายหญิง ก็จะจบท่อนเดินกลอนเพลงพอดี ส่วนท่าปลาไหลพันพวงก็จะมีลักษณะคล้ายๆ กับท่าช้างเทียมแม่ แต่เมื่อฝ่ายชายจะรำซ้อนตัวกับฝ่ายหญิง โดยใช้ท่อนข้อมือคล้ายกับพันกัน

ท่ารำที่ใช้เฉพาะเพลงและตามบุคลิกลักษณะการแสดงของหมอลำเพลงแต่ละคน ได้แก่ ท่ายอง ท่าจิก ท่าประจัญบาน ท่าอย่างสามชุก ท่าปักหลัก ในแต่ละบทเพลงของเพลงโคราชก็จะมีทั้งจังหวะช้าและเร็วรวมอยู่ด้วยกัน ฉะนั้นการใช้ท่ารำจึงขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญและชำนาญของผู้แสดง

3. แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราช เพลงโคราช เป็นศิลปะการแสดงที่อยู่คู่กับจังหวัดนครราชสีมา มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแสดงเพลง

โคราชในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่เป็นการแสดงเพลงโคราช แก่นันท่านท้าวสุรนารี ซึ่งจัดแสดงที่บริเวณลานอนุสาวรีย์ ท่านท้าวสุรนารี (ลานย่าโม) และวัดศาลาลอยนอกจากนี้ เพลงโคราชยังเป็นการแสดงที่สามารถเล่นได้ทั่วไป ไม่จำกัดเทศกาลหรือฤดูกาล เช่นงานเฉลิมฉลองวันแห่งชัยชนะที่ท้าวสุรนารี งานบวช งานโกนจุก งานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองอัฐิ ฯลฯ ปัจจุบันมีการดึงเอาเพลงโคราชเข้ามาเป็นสื่อในการรณรงค์และประชาสัมพันธ์มากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบของเพลงโคราชประยุกต์ที่มีการนำเอาดนตรีเข้ามาผสมผสานกับการร้องเพลงโคราชเพื่อความสนุกสนาน เราจึงอยากดึงดูดความสนใจของผู้ที่เข้าชม รับฟังมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อที่จะรักษาศิลปะการแสดงเพลงโคราชให้สืบทอดต่อไป โดยปัจจัยหลักสำคัญที่ทำให้เพลงโคราชดำรงอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ การอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราชจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และจากตัวศิลปินเอง โดยในส่วนของภาครัฐ ก็ได้มีการส่งเสริม และสนับสนุน ทั้งเรื่องการจัดระบบ วางแผน พื้นที่การแสดง การจัดเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การจัดประกวด การมอบรางวัลยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ศิลปินหรือหมอลำเพลงที่ทำคุณงามความดี อุทิศตนเพื่อสังคมหรือแม้แต่การสนับสนุนงบประมาณในการบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมของสมาคมหมอลำเพลงโคราช

อภิปรายผล

1. เพลงโคราช เป็นเพลงพื้นบ้านที่อยู่คู่เมืองโคราช มาอย่างยาวนาน เปรียบเสมือนเป็นเอกลักษณ์ประจำ จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะเป็นกลอนปฏิพากย์ คือการใช้ปฏิภาณในการแก้ปัญหา ร้องโต้ตอบกันไปมาระหว่าง ชายหญิง เพลงโคราชไม่มีพื้นฐานด้านประวัติความเป็นมาที่แน่ชัด เพราะเป็นการละเล่นที่มีการถ่ายทอดกับแบบมุขปาฐะ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ นักแสดง ซึ่งเรียกกันว่าหมอลำ จะมีทั้งหญิงและชายฝ่ายละ 2 คน บทร้องหรือกลอนเพลง ทำว่า สถานที่แสดงและเครื่องแต่งกาย ส่วนขั้นตอนในการแสดงเพลงโคราชนั้น ปัจจุบันได้มีการปรับลดขั้นตอนการแสดงลงเหลือเพียงไม่กี่ขั้นตอน ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับเวลา รวมไปถึงรูปแบบของการแสดงที่มีการ

สอดแทรกการร้องเพลงลูกทุ่งหรือการแห่เข้าไปเพื่อให้เกิดความสนุกสนานตามความต้องการของผู้ชมอีกทั้งยังเป็นการดึงดูดความสนใจของผู้ชมมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ วีระ เลิศจันทิก (2541 : 122) ที่พบว่าองค์ประกอบของศิลปะการแสดงเพลงโคราชในปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ โดยสิ่งที่ยังคงเดิมอยู่ ได้แก่ ฉันทลักษณ์ของกลอนเพลงภาษาที่ใช้ เนื้อหาสาระของเพลง ส่วนที่มีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเพิ่มดนตรีเข้ากับเพลงโคราช ที่เรียกว่าโคราชซิ่ง การสอดแทรกเพลงลูกทุ่ง เพลงแห่ เพื่อให้ถูกใจผู้ชม การแต่งกายที่มีรูปแบบ ลวดลาย และสีสัน ที่เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น

2. กระบวนท่ารำเพลงโคราชนั้นจะมีลักษณะการเคลื่อนไหวร่างกายที่สอดคล้องกับจังหวะการร้อง จำแนกออกเป็น ส่วนของศีรษะและใบหน้า ส่วนของลำตัวและไหล่ ส่วนของมือและแขน และส่วนของขาและเท้า โดยจะมีลีลาท่าทางตามความถนัดหรือบุคคลิกของหมอลำแต่ละคน ส่วนการแสดงออกของอารมณ์ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเพลงที่ร้องซึ่งสอดคล้องกับประวัติวรรณ วรรณวิไชย (2545 : 114-123) เกี่ยวกับทฤษฎีการฟ้อนของนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานที่ว่า ลีลาท่าฟ้อนของนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานมีความเป็นอิสระค่อนข้างสูง คือ ไม่มีข้อจำกัดตายตัวในเรื่องการใช้มือและเท้า ท่าฟ้อนส่วนใหญ่ได้มาจากการเลียนแบบท่าธรรมชาติ และท่าพื้นฐานที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะถิ่น โดยจะมีการใช้มือในลักษณะที่หมุนมือพันกัน การจับมือนั้นนิ้วโป้งกับนิ้วชี้ไม่จรดกัน ส่วนการใช้เท้าก็จะมี การซอยเท้า การย่อเท้า การสับเท้า การขยับเท้า การใช้ลำตัว ในลักษณะ ขย่มตัว ให้เข้ากับจังหวะทั้งที่ยืนอยู่กับที่และการก้าวเดินในขณะที่ฟ้อนรวมไปถึง การเอนตัว ซึ่งจะมีการเอนตัวไปด้านหลังหรือโน้มตัวไปด้านหน้า

ในกระบวนท่ารำเพลงโคราชนั้นได้มีการเคลื่อนไหวและเคลื่อนที่ของผู้แสดงในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การเคลื่อนที่จากซ้ายไปขวา การเคลื่อนที่ในลักษณะวงกลม การเดินตามกัน และการเดินเข้าหากัน ซึ่งสอดคล้องกับสุรพล วิรุฬักษ์(อ้างถึงใน สุรินทร์ เมทะนี. 2553 : 39-41) ในเรื่องทฤษฎีแห่งการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นหลักการที่มนุษย์ใช้ร่างกายเคลื่อนไหวให้เกิดอิริยาบถต่างๆ โดยใช้พลังเป็น

สิ่งสำคัญในการเคลื่อนไหว รวมถึงการใช้ที่ว่างของตำแหน่ง ขนาด และทิศทาง

3. แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราชในปัจจุบันนั้น ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนมากขึ้น ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ที่ได้ให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ การจัดกิจกรรมส่งเสริมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมถึงการยกย่องเชิดชูหมอลำเพลงที่ทำคุณประโยชน์แก่สังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของประจักษ์ สลายแสง (อ้างถึงใน บุญผาชาติ อุปลัมภันรกร. 2552: 65) ว่าแนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ควรมีการเชิดชูบุคคล กลุ่มบุคคล ตลอดจนหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนวัฒนธรรมพื้นบ้าน การเผยแพร่ ย่อมจัดทำขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางวิชาการ เศรษฐกิจสังคม และความมั่นคงของชาติ ประกอบกับการเผยแพร่จึงทำได้ ทั้งการให้การศึกษารวมทั้งในระบบและนอกระบบ นอกจากการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนแล้ว ในปัจจุบันนี้ตัวศิลปินเอง ก็ได้เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และส่งเสริมเพลงโคราชมากขึ้น ด้วยการอุทิศตัวเข้าไปมีบทบาทในการถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพลงโคราชแก่เยาวชนในท้องถิ่น ตามสถานศึกษาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อการสืบสาน และ ดำรงอยู่ของเพลงโคราช ซึ่งสอดคล้องกับจุฑาทิри ยอดวิเศษ (2553:135) ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเผยแพร่หรือมีการกระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งได้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ บุญผาชาติ อุปลัมภันรกร (2552 : 65) ในเรื่องแนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสมขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

จากการที่ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการทำรำในเพลงโคราช นั้นพบว่าควรมีการเก็บรวบรวมทำรำเพลงโคราชเชิงประจักษ์ สามารถสืบค้นได้ รวมทั้งควรมีการเผยแพร่และถ่ายทอดทำรำที่ใช้ในเพลงโคราชกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น กลุ่มหมอลำเพลงโคราชทั้งนี้เพื่อความถูกต้องในการนำ

ไปใช้จริงและการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยของนักวิจัยท่านอื่นๆต่อไป รวมถึงควรมีการเผยแพร่สู่กระบวนการการศึกษา ทั้งในระดับของการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับอุดมศึกษาเพื่อยกระดับเพลงโคราชให้เป็นเพลงที่ได้รับการส่งเสริมในระบบการศึกษาของจังหวัดนครราชสีมา

2. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ควรมีหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และสืบสานอย่างจริงจังนอกจากนั้น ควรมีนโยบายจากจังหวัดนครราชสีมา กำหนดให้ทุกสถาบันการศึกษาต้องนำเพลงโคราชบรรจุเข้าเป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้ณิสิต นักศึกษา และนักเรียนได้ศึกษาอย่างทั่วถึง อีกทั้งต้องมีการจัดกิจกรรมโดยวิทยากรที่รอบรู้ควบคู่ไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

- จุฑาทิри ยอดวิเศษ. (2553). **การอนุรักษ์และพัฒนาดนตรีในศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทยมุสลิม กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**
- ถาวร สูกง และคณะ. (2536). **เพลงโคราช : การศึกษาในเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์. กรุงเทพฯ : ที่พีพริ้นท์.**
- บุญผาชาติ อุปลัมภันรกร. (2552). **โนรา : การอนุรักษ์ การพัฒนาและการสืบสานศิลปะการแสดงภาคใต้. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**
- ระวีวรรณ วรรณวิไชย. (2545). "ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ใน **ระบำ รำ เต้น.** หน้า 113-116. กรุงเทพฯ : โอเดียนสแควร์.
- วีระ เลิศจันทิก. (2541). **เพลงโคราชในกระแสโลกาภิวัตน์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**

สุรินทร์ เมทะนี. (2553). การศึกษาวิเคราะห์ผลงาน
นาฏศิลป์สากลในรายการโทรทัศน์ของสถานี
โทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7. ปริญญาโทศึกษาศาสตร์
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.